

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייט שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

ואתנה לך את לחת האבן

הלכה

בחיוב להשתדל לפני שבת
למנוע חילול שבת לפקו"נ

פרשת יתרו תשפ"ג

שנה כ"ד – קובץ ט"ז [תתל"ז]

יד"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת יתרו

בחיוב להשתדל לפני שבת למנוע חילול שבת לפקו"נ

"זכור את יום השבת לקדשו" (שמות כ' ח').

א

דברי האחרונים בחיוב לטרוח מער"ש שלא לחללה

הנה הגאון הנצי"ב בהעמק שאלה (ריש שאילתא א') האריך לברר משמעות הכתובים בציוויים הרבים שנצטוינו על השבת, וחדא מינייהו במשמעות הכתוב (דברים ה' י"ב) "שמור את יום השבת לקדשו כאשר צווך ה' אלקיך", דשמור זה מה משמעותו, וכתב דאף שחז"ל למדו (בסנהדרין נ"ו ע"ב) מסיפא דקרא "כאשר צווך ה' אלקיך" שכבר נצטוו על השבת במרה, מ"מ פשוטו דצוה כן בפסוק אחר, וכתב לבאר דממאי דכתיב "שמור את יום השבת לקדשו" ילפינן שיש לו לאדם לשמור ולעשות בערב שבת כל משאלתו כדי שלא יצטרך לחלל את השבת, וכשם שמצות זמור נוהגת בכל ימות השבוע לזכור את השבת ולהתכונן לו, וכמבואר בביצה (ט"ז ע"א) ובטור (סוס"י רמ"ב) דשמאי הזקן היה מניח לשבת כל אוכל טוב ומשובח, כך גם מצות שמור מחייבת לדאוג לפני בוא השבת למנוע חילול שבת בזמנה, ועל זה איירי סיפא דקרא "כאשר צווך ה' אלקיך", ר"ל במה שצוום משה (להלן ט"ז כ"ג) "את אשר תאפו אפו" כו', עי"ש. וכ"כ עוד בהעמק דבר (דברים ה' י"ב).

ומ"מ נקט דאכן הלכתא היא דחייב אדם לעשות את כל הנצרך בערב שבת כדי שלא יצטרך לחלל את השבת.

ועיין שו"ת חת"ס (יו"ד סימן של"ח) לגבי השאלה אם רופא כהן מותר לו להיטמא למתים במסגרת תפקידו ולאשר שאכן פלוני מת ויוכלו לקבורו. והשואל רצה להתיר משום דאיסור טומאת כהנים הותר אצל פקו"נ, וכתב החת"ס:

"ולו יהיבנא ליה טעותיה, היינו אי עומד לפנינו פקו"נ ויש לפנינו כהן וישראל נאמר כל הזריז הרי זה משובח ולא נדקדק בין כהן לישראל, אבל שיהיה כהן מכין עצמו לוותר קדושת כהונתו שאם יזדמן לפנינו פקו"נ יהיה הוא המתעסק ולא אחר, וכי אין אנו

בחיוב להשתדל לפני שבת למנוע חילול שבת לפקו"נ

מצווין להכין בערב שבת כל ההכנות ליולדת ולחולה ולצרכי מילה כדי שלא נצטרך לחלל שבת".

הרי דפשוט לחת"ס שאכן חייבים להכין את כל הנצרך לחשיב"ס, ליולדת ולמילה מערב שבת כדי למנוע חילול שבת בדרך היתר, אך לא טרח החת"ס לבאר לנו שורש הלכה זו ומקורה.

וכן מצינו שכתב המשנ"ב (בסימן שמ"ד בשער הציון סק"ט) ולמד ממה שכתבו האחרונים לגבי המהלך במדבר ואינו יודע מתי הוא שבת, ומבואר בגמ' דאם זוכר הוא לפני כמה ימים יצא מותר לו לעשות מלאכה ביום השמיני ליציאתו דבודאי לא יצא לדרכו ביום שבת קודש. וכתבו האחרונים דאם יכול הוא לעשות מלאכה ביום זה שישפיק לו לכל יתר הימים חייב הוא לעשות כן. וכתב המשנ"ב דמזה יש ללמוד דחייל יהודי שנמצא בצבא נכר וצריך לעשות מלאכה עד שבת בצהריים, יש לו לטרוח ולעשותה מערב שבת כדי שלא יצטרך לחלל שבת לעשותה.

אך גם המשנ"ב לא ביאר שורש חיוב זה ומקורו, אך מ"מ מבואר מדברי החת"ס והמשנ"ב שחובה היא זו ולא מדת חסידות בעלמא. ולדברי הנצי"ב הרי זה דין מיוחד ומסויים בהלכות שבת שלמדו מ"שמור" שחייב לשמור את השבת, ולהכין כל הנצרך למנוע חילולה, כנ"ל.

והנה בשו"ת מנחת אשר (ח"א סימן כ"ה) דנתי בשאלה האם אשה המתקרבת לסוף תקופת הריונה צריכה לשהות בשבת במקום הקרוב לבית החולים בכדי למנוע חילול שבת הכרוך בהגעה לביה"ח לצורך לידה.

והבאתי את מה שכתב המגן אברהם (סי' ש"ל סק"א) "ולכן כשתגיע לחדש ט' יזמין הכל מע"ש שלא יחללו שבת (ספר חסידים סי' תתנ"ה)". ומלשון זה ניתן היה ללמוד דמעיקר הדין הוא, אך המשנ"ב (שם סק"א) כתב דמון הראוי שיזמין את כל הנצרך מע"ש, ומלשונו נלמד דאין זה אלא מנהג ראוי אבל לא חובה מעיקר הדין.

ובערוך השלחן (שם ס"ג) כתב דמנהג חסידים ואנשי מעשה להכין את כל הנצרך מע"ש, ומלשונו משמע יתירה מזו דאין זה אלא מדת חסידות בלבד.

בחיוב להשתדל לפני שבת למנוע חילול שבת לפקו"נ

ונראה לכאורה שכך נקטו משום דאין כל ודאות שאכן תלד בשבת, אבל אם היו בטוחים שתלד בשבת אפשר שהיה בזה חיוב מדינא וכמבואר בדברי החת"ס והמשנ"ב הנ"ל.

ולכאורה צריך לומר כן דאל"כ סותר המשנ"ב דברי עצמו, דבסימן שמ"ד לגבי חייל יהודי המשרת בצבא נכר כתב דחייב לעשות מלאכתו בערב שבת, ולגבי יולדת למדנו מלשונו דאין זה אלא מדת חסידות, וע"כ דשאני ספק מודאי כמבואר.

אמנם מלשון החת"ס יש ללמוד דאף ביולדת הוא חיוב מעיקר הדין ולא מידת חסידות ומנהג בלבד, עי"ש.

ב

החובה להכין כל צרכי המצוה לפני זמן החיוב

ותחילה יש לבאר מה שורש כל עיקר החיוב להכין את כל צרכי המצוה מבעוד מועד כדי שיוכל לקיים את המצוות במועדן.

והנה במנחת אשר במדבר (סימן כ"א) ודברים (סימן ע"ב) הבאתי מה שכתב הצ"ח בפסחים (ג' ע"ב) דמי שבדרך רחוקה אינו חייב להתקרב כדי לעשות את הפסח, והמנחת חנוך (במצוה ה') תמה עליו דודאי חייב לעשות כל השתדלות כדי שיוכל לקיים את מצות הפסח כמו שחייב לעשות כל הנצרך והמתחייב לקיים את כל מצוות ה'. וכשם שחייב אדם לעשות סוכה ולכתוב תפילין ומזוזה ולקנות ד' מינים וכדו' בכל מצוה ומצוה, ואם לא עשה כן ביטל מצות עשה, כך גם מי שבדרך רחוקה חייב להתקרב כדי לעשות את הפסח, ואם לא עשה כן ביטל מצות עשה.

וכתבתי שם את הנלענ"ד, דמי שלא טרח בערב שבת ואין לו מה לאכול בשבת, ולא עשה סוכה ולא קנה ד' מינים ובבא זמן המצוה אין בידו לקיימה, באמת אינו מוגדר כמבטל מצות עשה, דאי אפשר לבטל מצוה טרם הגיע זמנה, וכאשר הגיע זמן המצוה אנוס הוא ואין בידו לקיימה. ומשום כך נראה דאינו מבטל מצות עשה, אך מ"מ עבר על רצון התורה, דפשוט הדבר שעל האדם לטרוח בער"ש כדי שיאכל בשבת ומוטלת עליו חובה להיות חכם שענינו בראשו ולהכין את כל הנדרש והנצרך כדי שיוכל לקיים מצוותיו כראוי.

בחיוב להשתדל לפני שבת למנוע חילול שבת לפקו"נ

וכבר הארכתי ביסוד גדר זה דחיוב לעשות רצון התורה במנחת אשר לדברים (סימן ע"ה), ועי"ש שדנתי דאפשר שזה בכלל ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת וארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת, ואכמ"ל.

וחידוש גדול כתב בזה החזון איש (ב"ק סימן כ"ג אות כ"ח) דאף שאין האדם חייב להשכיר עצמו כדי לשלם חוב, אין זה אלא בפריעת חוב, דאף שאמרו פריעת בע"ח מצוה, אין זה אלא מצוה ממונית, אבל בשאר מצוות עשה חייב אדם להשכיר עצמו לעבודת עבודה ועבודת משא כדי שיהיה בידו לקיים מצוות עשה. וכבר נסתפק בזה הגאון מבוטשאטש בעזר מקודש (אהע"ז סימן ע' ס"ג) והחזו"א ציין לדבריו.

והדברים חידוש, דעד כאן לא מצינו אלא שצריך לטרוח במה שנצרך באופן ישיר להכין את צרכי המצוה, דהיינו טרחת האדם בבנין הסוכה ובקניית לולב ואתרוג וכדו', אבל שיהיה מחוייב להשכיר עצמו כדי שיהיו בידו האמצעים לא שמענו.

אך נראה בדעת העזר מקודש והחזו"א, דכיון שדרכו של אדם להשכיר עצמו ולעבוד לצורך פרנסתו וצרכי ביתו, לא תהא כהנת כפונדקית ולא יניח חיי עולם ויעסוק בחיי שעה, ואם לצרכי הבית דרכו של אדם להשכיר עצמו הוא הדין שצריך לעשות כן לצרכי מצוות ה'.

ובאמת נראה דהאדם מצווה להשכיר עצמו לעבודה אף כדי לפרוע חובותיו אלא שאין ביד הבי"ד לכפותו על כך, אך כלפי שמיא כך מצווה הוא לעשות.

ובמנחת אשר בראשית (סימן נ"ח אות ב') דנתי באריכות במדת הטורח שחייב אדם לטרוח כדי לקיים מצוות עשה, והבאתי שם את דברי החיי אדם (כלל ס"ח סעיף י"ט ושם בנשמת אדם ס"ג) שאינו חייב לעקור מביתו אף כדי לקיים מצוה דאורייתא, ותמוה שלא הביא סעיף מפורש בשו"ע שסותר הנחה זו, דהלא בסימן תרפ"ה (ס"ז) מבואר דמי שאין קריאת התורה במקום מגוריו צריך לעקור למקום אחר כדי לשמוע קריאת פרשת זכור ואף פרשת פרה דהוי דאורייתא, ועי"ש במשנ"ב (ס"ק ט"ז) דאף אם עצם הקריאה אינה אלא מדרבנן כיון דעיקרה מה"ת חייב לעקור מביתו.

ומה שהוכיח הח"א מראש השנה (ל"ד ע"ב) שם נסתפקו במי שהיו לפניו שתי עיירות באחת תוקעין ובאחת מברכים לאיזה מהן יהלך. הרי שאינו מחוייב לעקור למקום אחר שבו תוקעין ומברכין, יש לדחות דמסתמא מיירי באונס שאינו בידו ללכת

בחיוב להשתדל לפני שבת למנוע חילול שבת לפקו"נ

למקום שתוקעין ומברכין, וכבר כתב בספר העיטור דמיירי בימי השמד שחששו לתקוע בגלוי מגזירת הנכרים. ואדרבה יש להוכיח משם שחייב עכ"פ לעקור מביתו וללכת לאחת משתי העיירות כדי לקיים מצותו אלא שנסתפקו הי מינייהו עדיף, ואין להאריך בזה.

ומ"מ הארכתי שם להראות פנים בענין מדת הטורח שחייב לטרוח בקיום מצות עשה, עי"ש.

סוף דבר פשוט וברור דחיוב הוא לעשות את הנצרך כדי שיוכל לקיים את כל מצוות ה' וחייב להשתדל בזה אף טרם הגיע זמן המצוה, אך אין זה מצד עצם חיוב מצות העשה, אלא משום שזה רצון ה' שבני ישראל יקיימו את כל מצוות ה' כפי שציוונו ולשם כך צריך להשתדל בעוז שיהיה בידו לקיים מצוותיו.

אך אין מכל זה ראייה שצריך להשתדל אף למנוע חילול שבת בדרך היתר דהיינו לפקח נפש ולהציל ממות.

ג

האיסור לגרום חילול שבת לצורך פקו"נ

והנה מצינו שאסרו חכמים לעשות מעשה בערב שבת שעל ידו יגרם חילול שבת כדי לפקח נפש, והוא האיסור להפליג בספינה פחות מג' ימים לפני השבת (שבת י"ט ע"א). וכמה פירושם נאמרו בדברי רבותינו הראשונים בביאור איסור זה.

ורבינו זרחיה הלוי בעל המאור פירש שם, שאסרו להפליג בספינה כיון שמצוי הרבה שצריך לעשות מלאכה בספינה משום פקו"נ, וכ"כ בשבלי הלקט (סימן קי"א), עי"ש.

אך פשוט שאין ללמוד מהלכה זו לענייננו, דעד כאן לא מצינו אלא שאסור לעשות מעשה שעל ידו יגרם חילול שבת, אבל אין ללמוד מזה שחייב לעשות מעשה על מנת למנוע חילול שבת בפקו"נ. ועוד, דהלא מדובר בתקנת חכמים שגזרו שלא להפליג בספינה, ותקנה היא זו ולא סברא בעלמא, ואין למדין מן התקנות, דמה שתיקנו תיקנו ומה שגזרו גזרו ואין ללמוד מגזירות חכמים לחדש סברא במקום שלא גזרו, וז"פ.

ה

בחיוב להשתדל לפני שבת למנוע חילול שבת לפקו"נ

ומאידך אין ללמוד ממה שהתירו להפליג בספינה ג' ימים לפני השבת, וכן ממה שהתירו להפליג לדבר מצוה, דה"ה שמותר לגרום חילול שבת ג' ימים לפני שבת, דאפשר שלא הקילו אלא להפליג משום שזה צורך העולם כמ"ש הברכי יוסף (בסימן רמ"ח סק"ד), ועיין שבלי הלקט (סימן קי"א) דהקילו בזה משום דהוי גזירה שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה.

אך מצינו שנחלקו הראשונים בשאלה זו בענין אחר. דהנה בעירובין (ס"ז ע"ב) דנו בתינוק שנשפכו המים החמים שהכינו לצרכו אם מותר להחם לו מים ע"י נכרי, ואמרו שיש להחם לו מים אגב אמו, עי"ש.

ונחלקו הרמב"ן והרז"ה בתינוק שנשפכו החמין שהוכנו בשבילו מערב שבת. לדעת הרז"ה אם א"א להחם לו מים בדרך היתר לפני המילה אין מלין אותו, שהרי אסור לגרום חילול שבת, אף אם לאחר המילה מותר לחמם לו מים משום פקו"נ. אך שיטת הרמב"ן במלחמות שם דאין לה למצוה אלא מקומה ושעתה וכיון שמצווין אנו למולו מלין אותו כדין, ושוב מחמין לו מים משום פקו"נ.

ואף הרמב"ן לא הקיל בזה אלא משום שזה מצוה וחובה דמילה דוחה שבת, אבל פשוט דאילולי המצוה אסור היה לגרום חילול שבת לצורך פקו"נ.

ובאמת יש לחלק בין שתי הסוגיות אלה לכאן ולכאן.

מחד גיסא יש לומר דאף הרמב"ן לא הקיל במילת התינוק אלא משום דחובה גמורה רובצת על האב למול את בנו ביום השמיני, ואין להמלט מקיום חובה זו מחשש חילול שבת בהיתר לצורך פיקו"נ. ובאמת הדגיש הרמב"ן דמלין את התינוק משום דאין למצוות אלא מקומן ושעתן. אך מאידך גיסא י"ל דעד כאן לא החמירו במילה אלא משום שעושה מעשה בשבת לגרום חילול שבת בפיקו"נ, אבל שמא יש להקל יותר כאשר מדובר בעשיית מעשה בערב שבת כאשר עדיין מצות שמירת השבת לא רובצת עלינו חובה. ועוד יש לדון לקולא בהא דאין מפליגין בספינה משום שאין כאן אלא ספק שמא יצטרכו לחלל את השבת.

סוף דבר יש לחלק בין שתי סוגיות אלה לכאן ולכאן, אך מ"מ הצד השווה שבהן שאין לעשות מעשה בע"ש לגרום פקו"נ וחילול שבת למחרת. ודו"ק בזה כי פשוט הוא.

בחיוב להשתדל לפני שבת למנוע חילול שבת לפקו"נ

אך עדיין אין לנו שחייב אדם לעשות מעשה בקום ועשה כדי למנוע חילול שבת לצורך פקו"נ.

ד

במדת החובה לטרוח בער"ש למנוע חילול שבת לפקו"נ

כבר הבאתי לעיל מדברי החת"ס והמשנ"ב שחייב אדם להכין את כל הצריך למנוע חילול שבת לצורך פקו"נ. אך עדיין יש לעיין במדת הטרוח שחייב לטרוח בכך. ועוד יש לעיין האם צריך לעשות מעשה אף במקום ספק חילול שבת.

ולפי דברי הנצי"ב דדין תורה הוא דילפינן מ"שמור את יום השבת לקדשו" לכאורה חיוב גמור הוא, וחייבין לעשות כן אף בטרחה יתירה ובהוצאה מרובה. אך באמת דברי הנצי"ב חידוש הם ואין כל מקור בגמ' ובהלכה לדמות בזה שמור לזכור. ועוד דהלא באמת לא מצינו בגמ' בביצה שם דמנהגו של שמאי הזקן מקורו בקרא דזכור את יום השבת לקדשו, ואפשר שלא נהג כן אלא משום מצות כבוד שבת.

אך הנצי"ב הביא את דברי רש"י עה"ת (פר' יתרו שמות כ' ח') דאכן ילפינן כן מזכור את יום השבת לקדשו, וכ"ה במכילתא, עי"ש. אך מ"מ לא מצינו כל מקור שכך אמרו גם בשמור. ובמכילתא דרשו שם עוד "זכירה עד שלא תבוא, שמירה משתבוא", דהיינו תוספת שבת בכניסתו השבת וביציאתו כמבואר שם, והביאו הרמב"ן שם.

ונראה טפי, דכשם שנתבאר לעיל לגבי שורש החיוב לטרוח ולהשתדל שיהיה בידנו לקיים מצוות העשה, כך ודאי רצון התורה אף שנטרח ונשתדל לקיים את מצוות הל"ת בשלימותן ולמנוע מצב שבו נחלל שבת בהיתר.

וכיון שאין זה חיוב מוגדר אלא גדר כללי של רצון התורה, מסתבר טפי דכיון דאין כאן עבירה, דהלא בסופו של דבר שבת הותרה ודחוייה אצל פקו"נ, כאשר מדובר בהוצאה מרובה וטרחה מרובה אינו חייב למנוע מצב זה.

וראיה לדבר המבואר ביו"ד (סימן שע"ד ס"ג) ברמ"א דאין הכהן חייב לשכור מי שיטפל במת מצוה אלא מותר לו להיטמא למת, דאינו חייב להוציא הוצאות למנוע טומאת כהנים למת מצוה, וכן הדבר לגבי מניעת חילול שבת משום פקו"נ.

בחיוב להשתדל לפני שבת למנוע חילול שבת לפקו"נ

והנראה עיקר בהלכה זו, דכל שאין בזה טרחה יתירא והוצאה מרובה, אכן חייב אדם להשתדל ולהכין את הנצרך למנוע חילול שבת בשביל פקוח נפש וכדברי החת"ס, הנציב והמשנ"ב הנ"ל, ובפרט כאשר לא מדובר בענין מקרי אלא במה שצפוי מראש ודאי שצריך להתכונן ולהשתדל למנוע חילול שבת, שהרי ודאי שצריך להכין מים חמים לרחיצת תינוק לאחר מילתו, אך כאשר מדובר בהוצאת ממון פטור הוא כמבואר בסימן שע"ד כנ"ל, וכך גם כאשר מדובר בטרחה גדולה כמבואר.

אלא שלכאורה יש להעיר מדברי הריב"ש (סימן ד') שדן לגבי אנוסי ספרד אם מותר לאכול מבשרם ולשתות מיינם והאם עומדים הם בחזקת כשרות. וכתב דאם יש עדים שמדקדקים הם במצוות בינם לבין עצמם כשאין רואה ואין סכנה בדבר ושלא יכול להמלט מארצות השמד ולקיים מצוותיו בלי פחד, כשרים הם לכל דבר.

הרי לן דאם יכול להימלט מספרד ולקיים את המצוות בשלימות ולא עשו כן דינם כמומרים ואבד חזקת כשרותם, ומבואר דחייב אדם אפילו לעקור מביתו ולנדוד למרחקים במקלו ותרמילו על מנת שלא יצטרך לעבור על מצות התורה משום סכנה, ואין לך טרחה גדולה מזו וצער גדול מזה לעזוב את כל אשר לו ולגלות ולנדוד ללא חוף מבטחים.

אך נראה דאין לדמות גזירות השמד של האינקוויזיציה הספרדית שהאנוסים נאלצו להתנצר לפנים, ולבטל את מצוות התורה בפרהסיא ולשמור את יהדותם בצנעא בלבד, ויש כאן עיוות של כל חיי היהדות, לענין מקרי שבו יצטרך פעם אחת לחלל שבת משום פקו"נ, ולא הרי זה כהרי זה. ודו"ק בכ"ז.

ה

אם תליא בדינא דשבת אצל פקו"נ הותרה או דחויא

ולכאורה יש לדון בכל עיקר שאלה זו אם מצווה האדם לעשות השתדלות בערב שבת כדי למנוע חילול שבת במקום פיקוח נפש, שהדברים תלויים אם דחויא שבת אצל פקו"נ או הותרה, דאם הותרה הו"ל כמלאכת היתר ממש ואין כל מצוה להשתדל למונעה כיון דהוי כמלאכת היתר ממש, אבל אם השבת דחויא אצל פקו"נ אכן יש מצוה להשתדל בע"ש למונעה.

ה

בחיוב להשתדל לפני שבת למנוע חילול שבת לפקו"נ

אך אין כל הכרח לומר דהא בהא תליא, דהלא אף למ"ד הותרה שבת אצל פקו"נ ודאי דמ"מ עדיף טפי להמנע מחילול שבת, וכן מבואר להדיא ביומא (ו' ע"ב) לגבי מה שנחלקו אם טומאה הותרה בקרבנות ציבור או דחוייה בלבד, ואמרו דהיכא דאיכא כהנים טהורים באותו בית אב לכו"ע מהדרין אטהורים ואין מקריבין את הקרבן בטומאה, ולא נחלקו אלא אם צריך להדר אחרי כהנים טהורים מבית אב אחר. הרי לן דאף אם טומאה הותרה בציבור אין טומאה דומה לטהרה וא"א לטהר את השרץ מה"ת, ואם אין בכך טרחא יתירה ודאי עבדינן בטהרה, וכך נראה פשוט אף לגבי פקו"נ בשבת [ועיין בכסף משנה (פ"ב משבת ה"א) דלא למד הרמב"ם ששבת דחוייה אצל פקו"נ אלא ממה שנפסק דטומאה דחוייה בציבור ולא הותרה, ולשיטתו ודאי מסתבר דיש לדמותן זל"ז ביסודות הגדרים].

תמצית הדברים, כאשר אפשר לעשות מעשה מער"ש למנוע עשיית מלאכה לצורך פקו"נ בשבת מצווים לעשות כן, אבל כאשר כרוך הדבר בהוצאות מרובות וטרחא יתירה אין בזה חיוב כמבואר.

אמנם לכאורה יש סתירה לדברינו מדברי הר"ן בביצה (ט' ע"ב מדה"ר) שכתב לחלק בין שבת ליו"ט בענין ריבוי בשיעורים, דבשבת ריבוי בשיעורים אסור מה"ת כיון דפקו"נ דחוייה היא אצל שבת, ולא נדחתה שבת אלא במדה הנצרכת לפקו"נ, אבל מלאכת אוכל נפש ביו"ט דהותרה "דאפי' אפשר מעיו"ט שרי" כל שאין בו טרחא יתירה מותר ואין איסור תורה בריבוי בשיעורים.

ולכאורה משמע מדבריו דאין כל ענין להמנע מחילול יו"ט, שהרי גדולה מזו אמרו דמותר לכתחלה לבשל ביו"ט אף שאפשר לבשל מעיו"ט, ועוד דמטעם זה כתב דמה"ת מותר אף להרבות בשיעורים.

אך באמת נראה דלבשל בעיו"ט הו"ל כטרחא ודומה להבאת כהן מבית אב אחר.

והנה בעיקר הענין כבר דנתי במק"א דיש דרגות שונות בגדר הותרה, ושאיני הותרה בכלאים בציצית מהותרה דפקו"נ בשבת, ושאיני הותרה דפקו"נ מהותרה דאוכ"נ ביו"ט, אך מדברי הר"ן משמע דאילו פיקו"נ הותרה בשבת, דומה היה לאוכ"נ ביו"ט, ודו"ק בכ"ז.

בחיוב להשתדל לפני שבת למנוע חילול שבת לפקו"נ

ו

האם צריך להשתדל שלא יצטרך על שבות במקום היתר

אמנם אין כל זה אמור אלא במקום שיצטרך לחלל שבת במלאכה דאורייתא, אבל במקום שלא יצטרך לעבור אלא בשבות דרבנן פשוט הדבר דאין צריך לעשות כל השתדלות בע"ש כדי למנוע עבירת שבות לצורך פקו"נ דלא גזרו כלל במקום פקו"נ ואינו נחשב כלל כעבירה.

ויסוד זה פשוט בתכלית עד שאין בו צורך לכל ראייה.

אך אין כל זה אמור אלא בפקו"נ, אבל נראה ברור דכאשר התירו שבות במקום צורך, מ"מ יש להשתדל מער"ש למנוע את הצורך בהיתר זה. כך מצינו לגבי כמה הלכות ונבאר.

א. במה שהתירו שבות דשבות במקום מצוה, כבר נסתפק המגן אברהם (בסימן תרנ"ה) במי שפשע ולא קנה לולב בערב יו"ט אם מותר לומר לגוי להביא לו לולב דרך כרמלית, דהוי שבות דשבות במקום מצוה, ומשמע דזה פשוט דודאי יש להשתדל להשיג לולב מערב יו"ט ואסור לסמוך לכתחלה על היתר שבות דשבות במקום מצוה. וכ"כ בשו"ת כתב סופר (או"ח סימן מ"ט).

ב. וכך לגבי מה שהתירו שבות משום כבוד הבריות. בשו"ע (סימן שכ"ב סעיף ד') מבואר דאסור ליטול קיסם של מוקצה לחצוץ בו שיניו, ומבואר בגמ' שבת (פ"א ע"ב) דאף שלפעמים יש בזה כבוד הבריות אסרו דהיה לו להכין קיסם מאתמול. ולפי"ז כתב המגן אברהם (ס"ק ד') דאם הזמינו חבירו ולא היה בידו להכין מאתמול מותר לו לחצוץ שיניו בקיסם מוקצה משום כבוד הבריות.

ג. במה שהתירו שבות משום נזק הרבים מבואר (סימן ש"ח סעיף י"ח) דמותר לטלטל קוץ המונח ברה"ר פחות פחות מד' אמות, ומ"מ כתב במגן אברהם (ס"ק ל"ז) דלכאורה לא התירו אלא במה שלא היה מונח ברה"ר מער"ש, דאם היה מונח בער"ש ולא טרח לסלקו לא התירו שבות, עי"ש.

בחיוב להשתדל לפני שבת למנוע חילול שבת לפקו"נ

ומבואר מכל זה דבכל ענין שהתירו שבות בשבת, אם משום נזקי הרבים או במקום מצוה או משום כבוד הבריות וכדו', פשוט דיש להשתדל בערב שבת לתקן ולמנוע את הצורך בהיתר זה, דלא התירו חכמים כל אלה אלא בדוחק ובשעה"ד.

אך שונה הדבר בהיתר פקו"נ לגבי מלאכה דאורייתא כמבואר לעיל.

ז

אם מותר למול גר או מילה שלא בזמנה ביום ה'

והנה הבאתי לעיל אות ג' את דברי בעל המאור שביאר דטעם איסור חכמים בהפלגה ג' ימים קודם השבת הוא מטעם שמצוי שיצטרכו לחלל את השבת. והנה אף ששאר הראשונים לא פירשו הלכה זו בדרכו של בעל המאור, כתב בשו"ת הריב"ש (סימן י"ז – י"ח וסי' ק"א) שלהלכה כו"ע מודים לדבריו שאסור לנהוג שנראה כמתנה לחלל את השבת, אלא שפירשו את המשנה בדרכים אחרות, ומ"מ התיר את ההפלגה בספינה בזמנו משום שרוב יורדי הים גויים היו וגם המלחים והחובלים גויים היו וחיללו את השבת אדעתא דנפשייהו, עי"ש.

והנה הריב"ש (בסימן ק"א) הזכיר את דברי תלמידו התשב"ץ, וכוונתו לשו"ת התשב"ץ (ח"א סימן כ"א) שהתיר את ההפלגה בספינות של נכרים, עי"ש.

ובשו"ת התשב"ץ שם כתב לפי דברי המאור שאסור למול תינוק שלא בזמנו ביום חמישי כיון שמצוי חילול שבת בשלישי למילה ונראה כמתנה לחלל את השבת, והביאו הבית יוסף (בדק הבית יו"ד סימן רס"ב וסימן רס"ח).

וכך כתב בבדק הבית (סימן רס"ב):

"כתב הרשב"א בתשובה דתינוק שחלה ונתרפא בחמישי בשבת ממתנין לו עד למחר וכתבתי טעמו בסימן רס"ח (בבדק הבית ד"ה והרשב"א)".

והאריך יותר בסימן רס"ח, וז"ל:

"כתב הרשב"ץ בתשובה (ח"א סי' כ"א) על הא דתניא (שבת י"ט ע"א) אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת שפירש הרז"ה (שם ז' ע"א) דטעמא מפני שהוא דבר שאי אפשר שלא יבוא לידי חילול שבת ונראה כמתנה לחלל שבת, דשלשה

בחייב להשתדל לפני שבת למנוע חילול שבת לפקו"נ

ימים קודם השבת מיקרי שבתא, דמכאן יש ללמוד דאסור למול הגר ביום ה' כדי שלא יבא יום שלישי למילה בשבת ויצטרכו לחלל עליו יום השבת. וכן תינוק שחלה ונתרפא ביום ה' בשבת ממתנין לו עד למחר, עכ"ל".

והט"ז (סי' רס"ב סק"ג) כפי הנראה לא ראה את דבריו שבסי' רס"ח, ואף לא ראה את דברי התשב"ץ במקורם אלא הסתמך על הבדק הבית שבסימן רס"ב, וכתב:

"ראיתי בספר בדק הבית שחיבר הב"י, שכתב בשם הרשב"א דמ"מ אין מלין אותו ביום ה', לפי שביום הג' יש צער לנימול, ואין לגרום צער ביום השבת. ולפי"ז נראה כ"ש שאין למולו ביום ו', דאיכא צער טפי, כמו שכתוב בסי' רס"ו בשם הרשב"א והרמב"ן".

ותמה עליו הגרעק"א (שם סי' רס"ב) שהחליף את הרשב"ץ ברשב"א, ועוד תמה עליו שאין הטעם משום ביטול עונג שבת אלא גרם חילול שת לפיקו"נ.

וכפי הנראה שהגרעק"א לא ראה את הבדק הבית שבסימן רס"ב, אלא את הכתוב בסימן רס"ח, דבאמת טעות זו מקורה בבדק הבית, שבסי' רס"ב אכן נכתבה הלכה זו בשם הרשב"א, וגם טעמו של דבר לא נתפרש להדיא אלא בסימן רס"ח כמבואר.

ומ"מ הט"ז הסכים לדברי הב"י והתשב"ץ שאין למול מילה שלא בזמנה בחמישי בשבת.

אך הש"ך (יו"ד סי' רס"ו ס"ק י"ח) המגן אברהם (סי' של"א סק"ט) והראנ"ח (סימן ל"ח) דחו שיטה זו משום כמה קושיות גדולות.

א. הלא לצורך מצוה מותר להפליג בספינה אפילו ערב שבת, וכי יש לך מצוה גדולה ממצות מילה, ולמה יאסר למול בחמישי בשבת.

ב. הלא בזמנינו לא נהגו לרחוץ תינוקות בחמין לאחר מילתן, ואין חשש שיצטרכו לחלל עליו את השבת בשלישי למילה.

ובשו"ת חכם צבי (תשובות נוספות סימן י"ד) וכן בחידושי החתם סופר (שבת קל"ז) כתבו ליישב דעד כאן לא התירו להפליג בערב שבת אלא בשביל מצוה עוברת, שאם לא יפליג תוך ג' ימים לפני שבת תתבטל המצוה ולא יזכה לקיימה, אבל מילת

בחיוב להשתדל לפני שבת למנוע חילול שבת לפקו"נ

הגר או מילה שלא בזמנה, אף אם לא ימול היום ימול למחרת היום, וכל כה"ג אסור להפליג אפילו לצורך מצוה.

אך אף שהחכם צבי ליישב את שיטת התשב"ץ מקושיא גדולה זו, מ"מ כתב שלא נהגו להחמיר. ובנו הגדול בשאילת יעבץ (ח"ב סימן צ"ה) כתב לחלק בין מילת הגר, שאינה חיוב כלל, ויש להחמיר בה שלא למולו ביום ה', למילה שלא בזמנה, שאין לדחותה ויש למול ביום ה', עי"ש.

ושתי הערות יש להעיר בדבריהם.

במה שכתבו החכם צבי והחתם סופר דרק במצוה עוברת מותר להפליג ביום ה', יש להעיר מדברי הרמ"א (סוס"י רמ"ח) דמותר להפליג אף לבקר חברים או לסחורה, ואין חשוב דבר הרשות אלא כשהולך לטייל, הרי דאף אלה חשיבי דבר מצוה גמורה ולא מצוה כלדהו. וגם נראה דוחק לומר דלבקר חבריו או לסחורה מיירי דוקא במצוה עוברת.

ובמה שכתב השאילת יעבץ דמילת הגר אין בה מצוה, הלא אמרו ביבמות (מ"ז ע"ב) דכאשר הגר קיבל עליו עול מצוות מלין אותו מיד משום דשהויי מצוה לא משהינן, הרי דיש בזה מצוה גמורה. ועוד אמרו (שם מ"ח ע"ב) מפני מה גרים מעוניין בזמן הזה, משום ששהו מליכנס תחת כנפי השכינה. הרי דבשעה שגמר בלבו להתגייר מצוה עליו להקדים ומצוה עלינו למולו ולגיירו.

ובכל עיקר הפולמוס הגדול הזה, כבר הארכתי במנחת אשר (בראשית סימן כ"ז) לדון דמוכח דבמילה שלא בזמנה אין עבירה גמורה וביטול מצות עשה כאשר מתעכבים מלמולו, אלא דיש להקדים ולמולו משום דזריזין מקדימין למצוות, ולא כדברי הדבר אברהם (ח"א סי' ל"ג וח"ב סי' א'-ד') שנקט דבשעה שראוי למולו יש ביטול מצות עשה בכל שעה ושעה שמילתו מתעכבת, עי"ש ואכמ"ל.

ואתנה לך את לחת האבן

ואתנה לך את לחת האבן

”ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם” (שמות כ”ד י”ב).

שני לוחות הברית נתן הקב”ה לישראל ועליהן עשרת הדברות ויש להבין למה שנים היו, וכי אי אפשר לכתוב את עשרת הדברות על לוח אחד.

”לחת – לחת כתיב, ששתיהם שוות” (רש”י דברים ט’ י”א).

”והנה עשרת הדברות חמשה בכבוד הבורא וחמשה לטובת האדם, כי כבד את אביך כבוד האל, כי לכבוד הבורא צוה לכבד האב המשתתף ביצירה, ונשארו חמשה לאדם בצרכו וטובתו: והנה הזכיר בקצת הדברות גמולם, ובקצתם לא הזכיר, כי בדבור השני אל קנא, בשלישי כי לא ינקה, בחמישי למען יאריכון, ולא הזכיר באחרים עונש או שכר. והיה זה, כי החמשה דברים האחרונים טובת האדם הם, והנה שכרו אתו ופעולתו לפניו” (רמב”ן שמות כ’ י”ג).

הרי לן מדברי הרמב”ן (שם) על סוד שני לוחות הברית שלוח אחד היה במצות שבין האדם למקום והלוח השני במצוות שבין אדם לחבירו, ונוסף על דבריו מה שכתב רש”י פרשת עקב (דברים ט’ י”א) דלחת חסר כתיב ללמדך ששניהם שוות, שני הלוחות זה שעליו חקוקים באש שחורה ע”ג אש לבנה ”אנכי ולא יהיה לך” וזה שעליו חקוקים לא תגנב ולא תענה שווים היו, כי שניהם כאחד, שלימות האדם המה, וזה בלא זה אין בהם חפץ.

ונראה דמשו”כ ניתנו שתי לוחות, כי דומים היו זה לזה כדי שנלמד כי ע”י עבודה שלימה בשני חלקי התורה ימלא היהודי את יעדו.

ואתנה לך את לחת האבן

וכבר אמר מרן רבי ישראל סלנטר זצ"ל דמשה רבינו בראותו את העגל חשב לשבור רק את הלוח האחד שבו כתובים אנכי ולא יהיה לך אבל הלוח השני שעליו כתובים מצוות שבין אדם לחבירו חשב ליתן לבני ישראל כי מה ענין חטא העגל למצוות אלה (ולכן כתיב "וישלך מידו"), ואמר לו הקב"ה שכל התורה מקשה אחת ושני לוחות כאחד כרוכים ירדו מן השמים ולא ניתן לחלקם ולהפרידן זה מזה (ולכן הקרי הוא "וישלך מידו") ודפח"ח.

ומשו"כ גינו חז"ל את רדיפת הבצע עד למאוד, כי אין כמו רדיפת הבצע לגרום חסרון במדות טובות, ולא נתקררה דעתם עד שקבעו בעומק חכמתם ופלס מוסרם שלא זו בלבד שאהבת הממון אבן נגף הוא במדות שבין אדם לחבירו אלא אף זאת למדנו מדבריהם ז"ל שאין האדם עולה במעלות הקדושה עד שיתעב את הממון ויבטלנו בלבו כעפרא דארעא.

צא ולמד ממה שאמרו בירושלמי (סנהדרין נ"ג ע"ב ועבו"ז י"ח ע"א):

"למה נקרא שמו רבינו הקדוש, שלא נסתכל במילתו מימיו, ולמה נקרא שמו נחום איש קדש הקדשים, שלא נסתכל בצורת מטבע מימיו".

רבינו הקדוש נתקדש בעשר קדושות משום שלא נסתכל במילתו ונתקדש במידת היסוד וטהרת העיניים והמחשבה, אך עלה עליו נחום איש קודש הקדשים במעלות הקדושה בכפליים משום שלא נסתכל בצורת מטבע ולא היה כל הכסף והזהב שבעולם נחשב בעיניו לכלום.

וכך למדנו ממה שכתב הרמב"ם (סוף הל' שמיטה ויובל פי"ג הי"ג):

"ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשהו האלקים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה י"י חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו בעה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה

ואתנה לך את לחת האבן

לכהנים ללויים".

הרי לן דלא די בתורה ועבודה כדי להתקדש קודש קדשים, אלא צריך גם "והלך ישר כמו שעשהו האלקים", וכך עוד אינו ישר בתכלית לא יוכל להתקדש ולהתקרב אל הקב"ה.

החזק במוסר אל תרף!

ב

כמה קשה עונשו של הנהנה מממון שלא ביושר, מלבד מה שאמרו חז"ל על המלוה ברבית שנכסיו מתמוטטין, עוד אמרו גדולי צדיקי עולם, שגם בניו ובנותיו נפגעים בנפשותם כאשר גדלים הם בממון שאינו כשר, מו"ר כ"ק האדמו"ר בעל הדברי יציב זצ"ל היה מזכיר חדשים לבקרים (וכתב את הדברים בצוואתו הקדושה) את דברי האגרא דפרקא (אות קכ"ו):

"אמר כבוד אדמ"ז הרב הקדושה מוה"ר מנחם מענדל על מה שהוא מן התימא, שאנחנו רואין כמה פעמים הילדים בקטנותם הולכים לבית רבם ומתמידים בלמוד תורתם, ומתפללים בכוונה, ועונים איש"ר, ואמן, ומיישרים אורחותם, ואח"כ כשמתגדלים מתהפכים ח"ו במדות גרועות ומבטלים התורה והתפלה וכיוצא, ומאין יתהווה זה, הרי התורה שלמדו בקטנותם והוא הבל שאין בו חטא (שבת קי"ט ע"ב) היה מהראוי שתעמוד למשען להם ויוסיפו אומץ בנפשותם כי מצוה גוררת מצוה, ואמר הוא ז"ל שהוא על שאבותם האכילו אותם ממון גזל, שסיגלו ע"י משא ומתן שאינו באמונה ונתפטמו באיסורים ושב להם לבשר מבשרם ועי"ז נותדים להם תאות ומדות גרועות, והביא לראיה מזפק העוף על שנהנה מן הגזל לא נתקרב לגבי מזבח כי לא לרצון יהיה, והגם שהעוף לא נצטוה הנה הש"י שונא החמס עכ"ד".

לו חכמו ישכילו זאת, דורנו דור יתום מתייסר בנגע ה"נשירה" רבים

ואתנה לך את לחת האבן

הם בני הטובים ילדים שגדלו בבתים טובים ובפתע פתאום מתרחקים
הם מחיק אבותם ויוצאים לתרבות רעה, ותוהים אנו, על מה ולמה, והנה
אחד קדוש מדבר, הצה"ק רבי מנחם מנדל מרימנוב זכותו תגן עלינו,
המגלה טפחיים, המגדל בניו בכסף גזול ועשוק נוטע בהם נגע הפורענות,
ה' ירחם.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

